

ETNOLOŠKA RECEPCIJA STAROVERCEV: ODGOVOR MOJCI RAVNIK

Na moj članek o etnološki recepciji knjige *Iz nevidne strani neba* Pavla Medveščka (Kozorog 2020) sta se odzvali Katja Hrobat Virloget (2021a, 2021b) v *Etnologu* in Mojca Ravnik v tej reviji. Iz njunih odzivov izhaja, da se strinjamo, da je Medveščkovo gradivo problematično, hkrati pa menita, da so kljub temu v njem tudi pristna pričevanja o verovanjskih in drugih praksah. Sam menim, da je pristen Medveščkov raziskovalni motiv, da so pristni tudi njegovi pričevalci, da pa je vrednost gradiva pogojena z dialogom med njimi, zato je treba začeti pri Medveščku in informatorjih, ne pa pri gradivu. Moje osrednje sporočilo je torej bilo, da moramo bolj resno jemati status gradiva.

Kot sem poudaril v odgovoru Katji Hrobat Virloget (Kozorog 2021), je pomembno vprašanje, s kakšnimi predstavami se – Medvešček in ostali – lotevamo etnoloških tem, na primer kulture. To je srčika mojega članka (Kozorog 2020), ki je tako Hrobat Virloget kot Ravnik ne prepoznata. V Medveščkovi knjigi se namreč izrisuje podoba celostne kulture in družbene skupine, ki jo goji, zato se sprašujem, ali sta takšna kultura in skupnost resnično obstajali, ali pa je to le predstava, s katero je k terenu pristopil Medvešček in jo s knjigo zapečatil. Z drugimi besedami, ni vseeno, če do »prežitkov« pristopimo z idejo, da so del neke stare »kulture«, ki se je kot »kultura« ohranila do danes, kot se zdi, da je vse skupaj razumel Medvešček. Pri tem ni zares pomembno, ali je bil Medvešček etnolog ali ne, kot mu v bran stopi Ravnikova, saj Medvešček ni predmet moje kritike. Pomembno je, da etnologi ugotovimo, s kakšnimi idejami o kulturi je avtor operiral, pa tudi, s kakšnimi bi lahko k njegovemu gradivu pristopili etnologi. Zato sem Katji Hrobat Virloget v polemiki (Kozorog 2021) zastavil vprašanje, če meni, da je dejansko obstajala skupnost z lastno, edinstveno kulturo, ali pa moramo v gradivu kvečjemu videti napaberkovane prakse, izreke, predmete itn. (»predkrščansko izročilo«, če uporabim sintagmo Ravnikove), torej običajni predmet etnologije. V polemiki mi na to vprašanje ni odgovorila (glej Hrobat Virloget 2021b).

To, da bi v gradivu morali videti kvečjemu nekaj za etnologijo običajnega, torej tradicije raznih izvorov, ne pa nekaj »več«, tj. kulturno edinstveno skupnost, na kar nas napeljuje knjiga *Iz nevidne strani neba*, pa sem želel poudariti s pisanji Rafaele Dolenc in Marije Rutar. S to izbiro sem pri Ravnikovi ustvaril nesporazum: resda sem namerno izbral etnologinji, ki sta delali v bližini območja, ki ga je raziskoval Medvešček, toda moj namen ni bil ta, ki ga izpostavlja Ravnik, torej z videzom geografske bli-

žine ustvariti mnenje, da je Medvešček problematičen, ker drugi raziskovalci Posočja staroverstva niso opazili. Ne, moj namen je bil poudariti, da so (na približno istem območju) tudi drugi našli sorodno »predkrščansko izročilo«, ampak so ga predstavili kot prakso (ob drugih praksah), ne pa kot ločeno »kulturo«. Nisem želel reči, da sta Dolenc in Rutar podali »bolj verodostojno podobo« kraja, kot je moje pisanje razumela Ravnikova, ampak da je ta podoba bolj verodostojna iz prav določenega razloga, namreč zato, ker temelji na raziskovanju, ki ni bilo obremenjeno z idejo o starodavnih »kulturah«, temveč se zaveda kulturnega sinkretizma. Zato še enkrat – menim, da je zelo pomembno to, s kakšnimi predstavami (s kakšno domišljijo) mislimo in uokvirjamo »starosvetnosti«, zato sem želel etnologe opozoriti pred nevarnostjo, da nas gradivo, kot ga predstavi Medvešček, zlahka začara s svojo uprizoritvijo še neodkrite antične kulture, ki jo je kot zapečateni flašo skrivnosti morje časa naplavilo na obale modernega sveta. Tovrstna začaranost nas prav lahko zapelje, da začnemo etnološko gradivo na novo interpretirati kot staroversko.

Če prvo vprašanje glede nastajanja gradiva zadeva Medveščka in njegove predstave o kulturi, je drugo vprašanje, kdo so bili njegovi pripovedovalci – strici. To vprašanje je naslovila tudi Mojca Ravnik. Pravi, da nam je Medveščkova knjiga »približala, vsaj posredno, način razmišljanja in življenja stricev«. Toda kaj nam je zares približala? Ravnikova meni, da prav to, kar beremo v Medveščkovi knjigi. Sam pa menim, da predvsem to, da so mu veliko govorili. Ravnikova sicer pravi: »Tudi sama sem razmišljala o tem, ali so mu morda strici kdaj tudi kakšne 'napletli' ali je on sam še kaj 'dopletel'«, a doda: »In kaj potem?« Resno? Je to res nepomembno? Mar ni prav dialog, ki je nastajal na osnovi Medveščkovih predstav in ocenjevanja Medveščka pri sogovornikih, nevrvalgična točka gradiva? Kaj in koliko so mu »napletli« ter kaj in koliko je »dopletel«? Ali lahko brez razrešitve tega vprašanja sploh mislimo gradivo? Da so mu govorili, v to ne dvomimo, toda kako naj ocenimo to, kar so mu povedali, če nimamo zunanje točke, tj. točke zunaj dialoga, na katero bi se lahko oprli pri ocenjevanju? Ključna težava gradiva je namreč, da je skoraj vse tam predstavljeno Medveščkov »monopol«, ostali pa moramo preprosto verjeti, da je »čisto kot solza«. Ampak etnologija potrebuje primerjalno gradivo, da bi lahko ocenila, kaj je avtentično, kaj pa »napleteno« ali »dopleteno«. Sam sem zato naredil preizkus z delčkom gradiva, nad katerim Medvešček nima monopola – za katerega so torej na razpolago še drugi viri – ki je (vsaj v moji interpretaciji) po-

* Miha Kozorog, dr. etnologije, izredni profesor, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo; ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje; miha.kozorog@ff.uni-lj.si.

kazal, da so bili strici predvsem pripovedovalci, »pletilci« zgodb (glej moj članek v pričujoči številki *Glasnika SED*). Mojca Ravnik tudi meni, da bi morali pogledati v arhive. Na tej točki se strinjava, le da po mojem najprej v arhive, ki bi potencialno karkoli razkrili o stricih. S tem bi dobili boljši občutek, kdo so bili in kako so živeli. Sestavljanje njihovih portretov bo filigransko delo. Ko mi je nekdo z območja, kjer je Medvešček raziskoval, povedal, da je po eni strani navdušen, ker je opisal nekaj edinstvenega, po drugi pa tudi dvomi, sem ga vprašal, zakaj. Zato, mi je odgovoril, ker je bil eden od glavnih informatorjev znan posebnež, enega pa so domnevno umorili, kar se je dogajalo le redko. Lahko sem razbral, da je šlo za nenavadne posameznike, toda predvsem v smislu družbene neprilagojenosti in socialnega obrobja. Zato sem v Arhivu Republike Slovenije poizvedoval za morebitnimi omembami nekaterih osrednjih akterjev v arhivu Upravne službe državne varnosti (USDV) in njenih predhodnic ter pri organih javne varnosti, a žal nisem našel ničesar. V Župniji Volče in Župnijskem arhivu Koper sem iskal tudi Status Animarum, a je kot kaže izgubljen. Odkril pa sem zaznamke v knjigi o NOB, da je eden od njih, Tone Kopoviščar, vodil aktiviste in borce NOB čez Sočo (Peterka in Uršič 2016: 36). Izvedel sem tudi (spet po pripovedovanju), da Janez Strgar ni živel sam, kot bi utegnili sklepati iz Medveščkovega portreta, ampak s sestro. Skratka, če lahko iz tega povzamemo karkoli, je morda pomembno predvsem to, da so (nekateri) akterji v lokalnem okolju predstavljali družbeni rob in bili (očitno tudi na osnovi svojega poznavanja terena) vključeni v sočasne družbeno-politične procese, kot je bil NOB. A to je premalo, da bi lahko karkoli zaključili. Z raziskovanjem arhivov, tudi cerkvenih, bo zagotovo treba nadaljevati.

Za konec bom problematiziral še eno trditev Mojce Ravnik, in sicer da so bili ti kraji v zgodovini »dolgo izredno odmaknjeni, divji in nepristopni« in da so zato ohranili svoje skrivnosti. Ne dvomim v to, da so ljudje imeli skrivnosti, ki jih Ravnik poudari tudi z navajanjem Zmaga Šmitka, Katje Hrobat Virloget in Borisa Čoka. Da pa so se uspeli tako skriti pred neposvečenimi, kot to prikaže Medvešček, to pa me bega. Še posebej zato, ker menim, da je geografska predstava o odmaknjenih divjih koncih napačna. Ob Soči je mimo Doblarja stoletja peljala glavna cesta med Zgornjim Posočjem in Gorico, višje ležeči kraji na levem in desnem bregu Soče so bili povezani z dolino, dolina Idrije je imela tudi stik s Furlanijo. A to so bili tudi bolj poseljeni kraji. Številčnost je na goratih območjih pogosto ustvarjala pritisk na emigracijo, z njo pa so nastajali številni stiki s širšim svetom. Ti kraji so kvečjemu šele postali izolirani, ko so se mnogi izselili v bližino industrije in je država te kraje zanemarila. Morda pa je prav ta izolacija spodbujala pripovedovanje zgodb o nekoč lepših in pravičnejših časih, poosebljenih s staroverci?

Literatura in viri

HROBAT VIRLOGET, Katja: Etnološka recepcija starovercev: odgovor z druge strani 1. *Etnolog* 31, 2021a, 197–204.

HROBAT VIRLOGET, Katja: Etnološka recepcija starovercev: odgovor z druge strani 2. *Etnolog* 31, 2021b, 207.

KOZOROG, Miha: Etnološka recepcija starovercev, *Etnolog* 30, 2020, 111–123.

KOZOROG, Miha: Etnološka recepcija starovercev: odgovor na komentar Katje Hrobat Virloget. *Etnolog* 31, 2021, 205–206.

PETERKA, Jelka in Rok Uršič: Čas človečnosti: *partizanske sanitetne postaje med narodnoosvobodilnim bojem v Posočju*. Tolmin: Združenje borcev za vrednote NOB, 2016.

